

Populatiedynamiek en bescherming van Tapuiten in de Noordduinen in 2023

Maja Roodbergen
Chris van Turnhout
Frank Majoor
Tim Zutt

Sovon-rapport 2024/04

Populatiedynamiek en bescherming van Tapuiten in de Noordduinen in 2023

Maja Roodbergen, Chris van Turnhout, Frank Majoor & Tim Zutt

Sovon-rapport 2024/04
Deze rapportage is samengesteld
in opdracht van Landschap Noord-Holland

Colofon

© Sovon Vogelonderzoek Nederland 2024

Dit rapport is samengesteld in opdracht van Landschap Noord-Holland.

Wijze van citeren: Roodbergen, M., van Turnhout C., Majoor F. & Zutt T. 2024. Populatie-dynamiek en bescherming van Tapuiten in de Noordduinen in 2023. Sovon-rapport 2024/04. Sovon Vogelonderzoek Nederland, Nijmegen.

Foto's omslag: Chris van Turnhout, Walter Das

ISSN-nummer: 2212 5027

Sovon Vogelonderzoek Nederland

Toernooiveld 1

6525 ED Nijmegen

e-mail: info@sovon.nl

website: www.sovon.nl

Niets uit dit rapport mag worden vermenigvuldigd en/of openbaar worden gemaakt d.m.v. druk, fotokopie, microfilm, of op welke andere wijze dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van Sovon en/of opdrachtgever.

Inhoud

1. Inleiding	6
1.1 Achtergrond	6
1.2 Onderzoeksvragen	7
1.3 Dankwoord en verantwoording	8
2. Werkwijze	9
3. Resultaten	10
3.1 Ontwikkelingen in aantallen	10
3.2 Ontwikkelingen in broedsucces	12
3.3 Nestbescherming	14
3.4 Ontwikkelingen in overleving	14
4. Conclusies en aanbevelingen	16
5. Literatuur	18

1. Inleiding

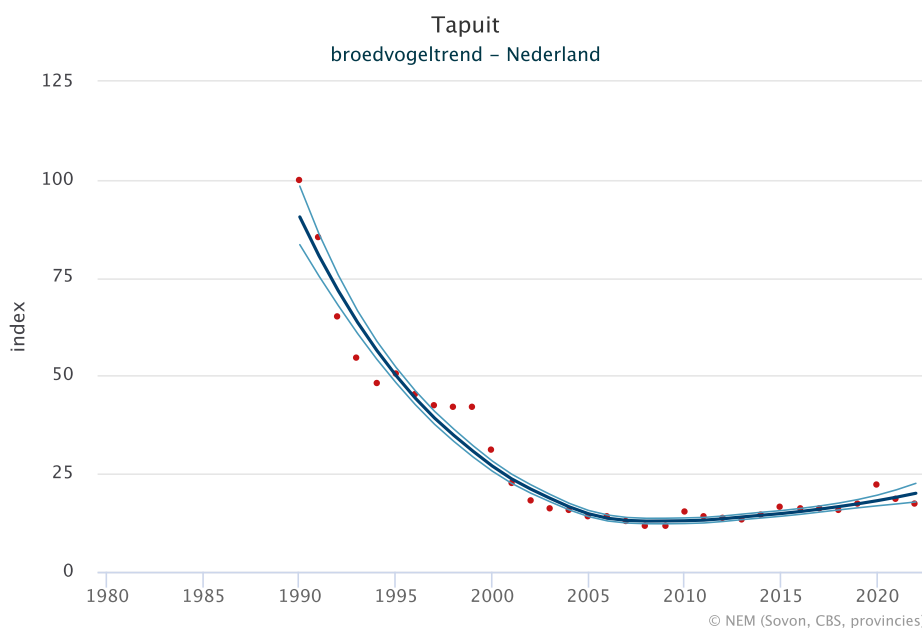
1.1 Achtergrond

Weinig vogelsoorten zijn in Nederland zo afhankelijk van open, droge duinhabitats als de Tapuit *Oenanthe oenanthe*. In het laatste kwart van de vorige eeuw is de soort als broedvogel sterk in aantal afgenomen. Van de enkele duizenden paren in de jaren '70 waren er hooguit 600-800 over in 1998-2000 en 250-300 in 2005 (figuur 1; van Turnhout *et al.* 2007). Daarna schommelde de populatie rond dit niveau, met een dieptepunt in 2013 (210-250). In 2015-2019 volgden weer iets hogere aantallen (resp. 270-310, 280-320, 260-300, 290-310, 280-330; Boele *et al.* 2021), en in 2020 zelfs een echt sprongetje voorwaarts (360-440 paren). Voor 2021 is geen landelijke aantalschatting beschikbaar, maar de index laat een lichte afname zien. Op de Rode Lijst staat de Tapuit te boek als 'bedreigd' (van Kleunen *et al.* 2017).

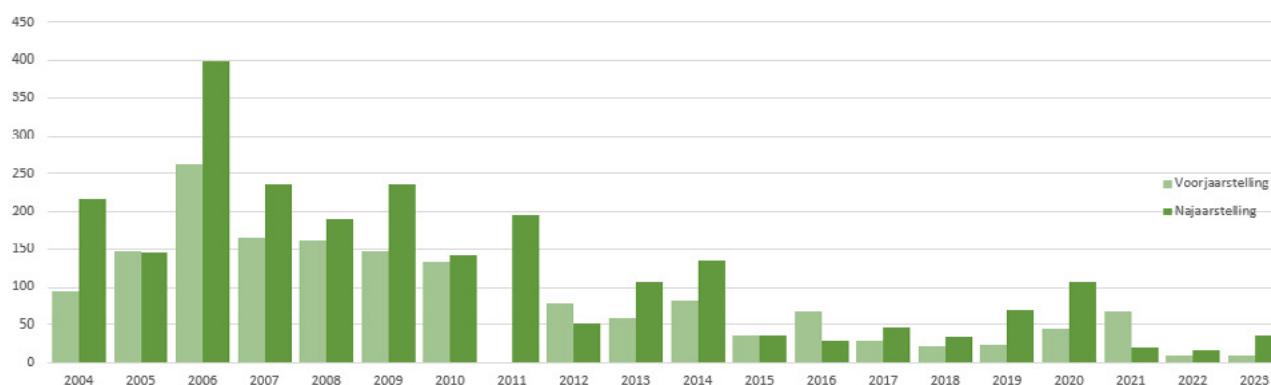
De verspreiding is de afgelopen decennia steeds verder in noordelijke richting ingekrompen, zowel in de binnenlandse heidegebieden als in de kustduinen. De oorzaken van de afname zijn globaal bekend. Door het actief vastleggen van de kustlijn en atmosferische stikstofdepositie zijn lage, open en kruidenrijke duin- en heidevegetaties gaandeweg vervangen door hoge, gesloten vegetaties met grassen en struwelen. Ook heeft de achteruitgang van konijnen een belangrijke rol in de vergrassing gespeeld. De aantallen hiervan fluctueren periodiek als gevolg van virusziekten, zoals myxomatose (voor het eerst in 1953) en het viraal haemorrhagisch syndroom (VHS/RHD1, rond 1990). Door de vergrassing is waarschijnlijk niet zozeer het prooi-aanbod, maar met name de toegankelijkheid van

prooidieren voor foeragerende tapuiten een probleem geworden: ze kunnen in vergraste vegetaties letterlijk niet uit de voeten. Daarnaast spelen andere factoren die (lokaal) van invloed zijn op de resterende, vaak geïsoleerd van elkaar liggende populaties, zoals predatie, het beperkte dispersievermogen van de soort, genetische diversiteit (van Oosten 2015) en recreatie, met name als deze een onvoorspelbaar karakter heeft (bijv. hoge druk ook buiten de paden; van Turnhout, 2009).

Een substantieel deel van de resterende Nederlandse Tapuitenpopulatie broedt in enkele Noord-Hollandse duingebieden, waarvan het Natura 2000-gebied tussen Callantsoog en Den Helder (Noordduinen) een van de belangrijkste bolwerken is. De unieke openheid van deze 12 kilometer lange en 300 meter brede duinstrook wordt deels verklaard door het nog veel langer dan in de meeste andere duingebieden aanwezig zijn van een omvangrijke en stabiele populatie Konijnen. Sinds 2006 zijn echter ook hier de aantallen Konijnen sterk afgenomen (figuur 2), in het zuidelijk deel nog sterker dan in het noordelijk deel. Sinds 2017 wordt de ziekte RHD2 in de populatie aangetroffen in gevonden kadavers. In 2019 en 2020 herstelden de aantallen Konijnen zich enigszins, met in het najaar van 2020 het hoogste aantal geteld sinds 2014. Dit bleek echter van korte duur, want een heftige myxomatose-uitbraak in het najaar van 2021 heeft de aantallen weer ver terug geworpen, naar in 2022 zelfs de laagste ooit geteld. De aantallen in het voorjaar van 2023 waren nog steeds erg laag; die in het najaar echter weer hoger dan in de twee voorgaande jaren. Mede door de *crash* van de Konijnenpopulatie zijn steeds meer gebiedsdelen

Figuur 1. Trend van de Tapuit als broedvogel in Nederland in 1990-2022 (stats.sovon.nl/stats/soort/11460).

Figuur 2. Aantalsontwikkeling van de konijnenpopulatie in de Noordduinen in 2004-2023 op basis van transecttellingen in het voor- en najaar (data R. en T. Leentvaar / Landschap Noord-Holland).

vergrast geraakt. De variatie in dichtheden en trends tussen de verschillende gebiedsdelen is echter groot. In het zuidelijke deel van de Noordduinen (met name Botgat) zijn niet of nauwelijks meer Konijnen aanwezig, in het noordelijke deel zijn de aantallen stabiel of (tot voor kort) toegenomen (mededeling T. Leentvaar).

Een belangrijke beheerdoelstelling in de Noordduinen is de uitbreiding en het herstel van de kwaliteit van grijze duinen, ook als habitat van de Tapuit. In juni 2017 tekenden Provincie Noord-Holland, Landschap Noord-Holland en de gemeenten Den Helder en Schagen een convenant ter bescherming van de Tapuit, met als ambitieuze doelstelling het realiseren van 100 broedparen in 2022. Deze doelstelling is niet bereikt en ook dit jaar lag het aantal broedparen lager dan de beoogde 100. Er wordt momenteel door de deelnemende partijen hard gewerkt aan een nieuw tapuitenconvenant 2024-2029, met daarin afspraken over het gebruik van fiets en wandelpaden, evenementen in duingebied, ruimtelijke planvorming rondom duingebied, milieu, bewustwording/communicatie en monitoring.

In de Noordduinen wordt sinds 2007 een populatieonderzoek aan Tapuiten uitgevoerd, waarbij zowel naar de ontwikkeling in de aantallen broedparen, het broedsucces als de overleving wordt gekeken (van Turnhout *et al.* 2021, 2022, 2023). De gegevens zijn onder andere gebruikt om de invloed van recreatie (van Turnhout 2009) en beheermaatregelen (van Turnhout & Majoor 2013, van Turnhout *et al.* 2018, 2019) op de Tapuitenstand te evalueren. Ook in de Eierlandse Duinen op Texel wordt sinds 2016 populatieonderzoek aan de Tapuiten uitgevoerd (van Turnhout & Majoor 2022, Roodbergen *et al.*, 2024).

Nadat in 2010 al grootschalige redynamiseringsmaatregelen in een deel van het gebied (Botgat) zijn uitgevoerd, zijn in de winter van 2014/15 ook kleinschalige maatregelen uitgevoerd. Met pleksgewijs chopperen en

een kortdurende winterbegrazing met schapen wilde de beheerder, Landschap Noord-Holland, de vergassing terugdringen die door de recente afname van de konijnenpopulatie had plaatsgevonden en waardoor tot voor kort geschikte habitats voor de Tapuit in snel tempo ongeschikt waren geraakt (van Turnhout & Majoor 2015, 2016). In de winters daarna zijn om dezelfde reden wederom enkele sterk vergraste delen verspreid over het gebied kleinschalig gechopperd, gemaaid en begraasd met schapen, deze keer in het kader van de landelijke stikstofaanpak.

In principe zijn dit maatregelen die geschikt zijn voor het behoud en herstel van de Tapuit (van Turnhout & van Beusekom 2014), maar de daadwerkelijke effectiviteit moet nader worden onderzocht en vastgesteld. Om daarnaast voor de korte termijn te voorkomen dat de populatie lokaal verdwijnt, heeft in 2015 voor het eerst actieve bescherming van nesten tegen vossenpredatie plaatsgevonden (van Turnhout & Majoor 2015). Dit is eerder in het Aeckingerzand (Dr) en het Noordhollands Duinreservaat (NH) een effectieve maatregel gebleken (van Oosten *et al.* 2015). In de jaren daarna is deze actieve bescherming gecontinueerd en is getracht de effectiviteit hiervan verder te verbeteren (van Turnhout *et al.* 2018, 2019, 2022).

1.2 Onderzoeksvragen

De belangrijkste onderzoeksvraag is hoe de populatie Tapuiten zich in 2023, het 17^e jaar van onderzoek in de Noordduinen, heeft ontwikkeld. Hiertoe worden gegevens over aantallen, broedsucces en terugkeer in 2023 kort beschreven en vergeleken met de in de periode 2007-2022 verzamelde cijfers. Een analyse van de effecten van de verschillende beheermaatregelen op de aantallen en het broedsucces van Tapuiten valt buiten het bestek van deze jaarrapportage.

1.3 Dankwoord en verantwoording

Frans Langelaan, vrijwilliger van Landschap Noord-Holland, stak net als voorgaande jaren weer veel tijd en enthousiasme in het lokaliseren van de nesten en het aflezen van de gekleuringde Tapuiten. Sovon-collega Jeroen Nienhuis hielp met het uitvoeren van database-

en GIS-werkzaamheden. Ruben en Ton Leentvaar stelden de resultaten van de langjarige konijntellingen in de Noordduinen beschikbaar. Contacten met beheerder en mede-opdrachtgever Landschap Noord-Holland verliepen als altijd op zeer prettige wijze.

Frans Langelaan op zoek naar gekleuringde Tapuiten, Botgat juli 2023 (Foto: Frank Majoor).

Duinviooltjes in het Botgat, 26 mei 2023. (foto: Chris van Turnhout).

2. Werkwijze

In de Noordduinen worden de broedende Tapuiten sinds 2007 jaarlijks gevolgd van eind april tot en met juli. In 2010 en in mindere mate 2014 was het veldwerk door het ontbreken van budget minder intensief dan in andere jaren, en werden geen (2010) of minder (2014) gegevens over broedsucces verzameld. Het onderzoeksgebied omvat het volledige duingebied tussen Callantsoog en Den Helder ('Noordkop'). Tijdens het veldwerk worden nesten gelokaliseerd op basis van de aanwezigheid van territoriale paren; in ongeveer 90% van de gevallen worden de nesten gevonden wanneer ze eieren of jongen bevatten. De nestgegevens worden ingevoerd in de mobiele app AviNest. Hiermee wordt de exacte GPS-locatie en alle nestinformatie vastgelegd. Om het nest makkelijk terug te kunnen vinden wordt het gemarkeerd met een onopvallend stokje. Dit stokje maakt ook het van afstand observeren van de nesten en het aflezen van de kleurringen van de oudervogels makkelijker. Het verloop en resultaat van de broedpogingen wordt gevolgd door nestholen wekelijks te controleren. De laatste controle vindt plaats nadat de nestjongen het nest definitief hebben verlaten. Vanaf 2015 zijn de nesten vanaf het eerste bezoek in toenemende mate actief beschermd tegen predatie, door een stuk kippengaas met een uitsparing strak over de nestingang en aangrenzende vegetatie te spannen en

met haringen vast te zetten. Dit voorkomt uitgraven van het nest door Vossen en andere grotere predatoren (Kat, Boommarter), terwijl de broedende en voerende Tapuiten er geen hinder van ondervinden. Vanaf 2016 is deze wijze van bescherming verder verfijnd door het toepassen van gaas zonder uitsparing voor de nestingang. Daarnaast werd vanaf 2016 een toenemend deel van de geschikte broedholen al voor het broedseizoen voorzien van gaas, zodat Tapuiten direct in een veilig hol konden starten met hun broedsel. In 2015 bleek namelijk al een deel van de nesten in een zeer vroeg stadium te worden gepredeerd, dus nog voordat wij het nest hadden kunnen vinden. De daarop volgende jaren is het gaas achtergelaten bij de gebruikte nestholen; het wordt na het uitvliegen van de jongen terug geklapt, zodat in het volgende broedseizoen de nestingang helemaal vrij is en nestbouw ongehinderd kan plaatsvinden. Pas als het legsel compleet is wordt het gaas weer over de nestingang gespannen, om zo verstoring te voorkomen. Bovendien worden jaarlijks na het uitvliegen van de jongen de nestholen schoon gemaakt (het oude nest wordt verwijderd) en in het vroege voorjaar worden alle nestholtes bezocht om de dicht gestoven hopen weer open te graven. De bekende hopen worden door dit onderhoud vaker hergebruikt.

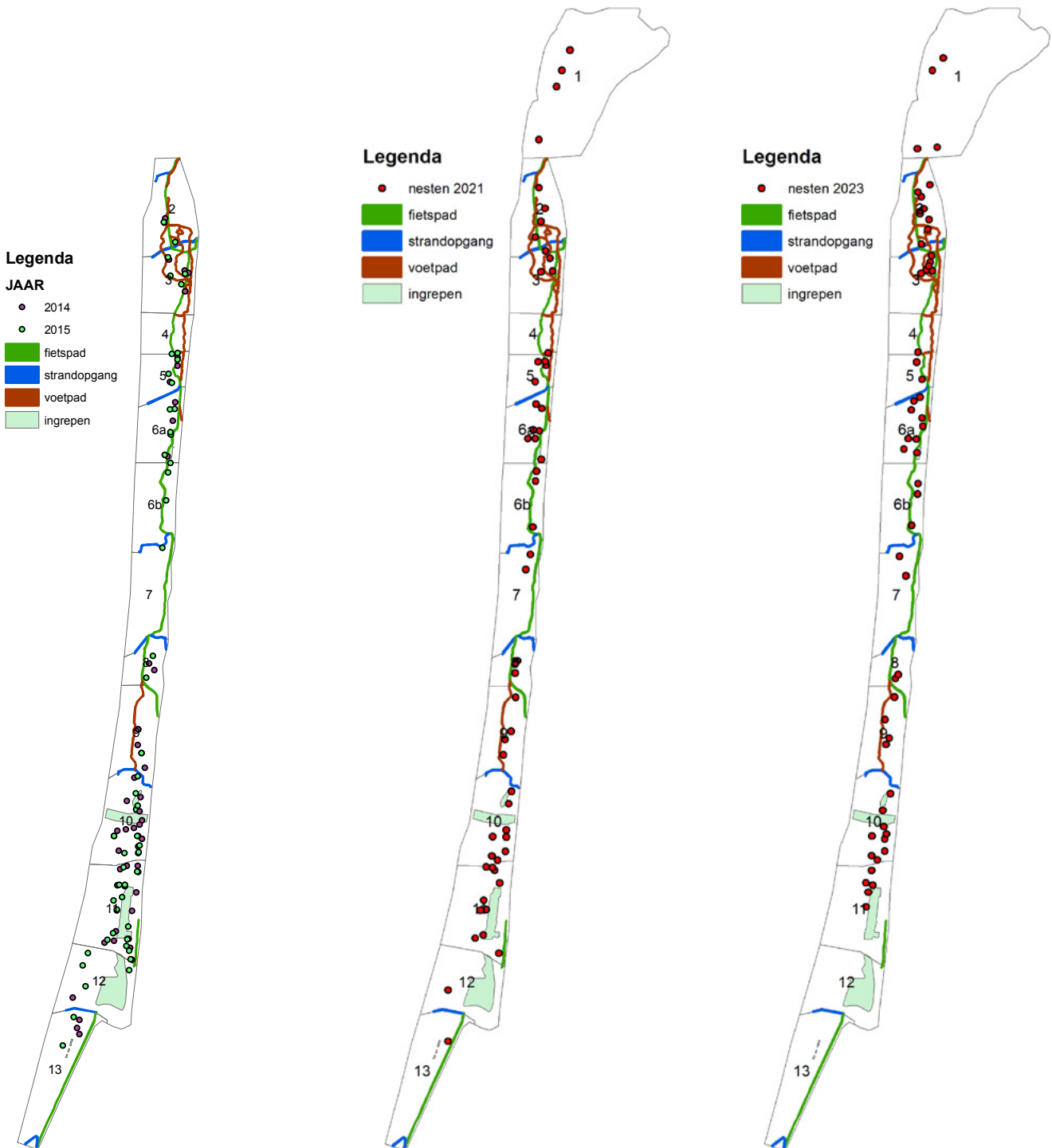
Door het jaarlijks ringen van bijna alle nestjongen is het overgrote deel van de broedvogels gekleurringd. Deze tweede kalenderjaar man was echter nog ongeringd. (foto: Chris van Turnhout).

3. Resultaten

3.1 Ontwikkelingen in aantallen

De verspreiding van Tapuiten in het onderzoeksgebied in 2023 is weergegeven in figuur 3 (rechts). Ter vergelijking is ook de verspreiding in 2022 weergegeven

(midden) en in 2014-2015 (links), toen vergelijkbare aantallen Tapuiten aanwezig waren als in 2023 (resp. 52 en 56 territoria).

Figuur 3. De ligging van Tapuitnesten (eerste legfels) in de Noorderduinen in 2014-2015 (links), 2022 (midden) en 2023 (rechts). Het onderzoeksgebied is opgedeeld in deelgebieden, weergegeven met gebiedsnummers. In gebied 1 werden in 2020 voor het eerst sinds de start van het onderzoek in 2007 territoria aangetroffen.

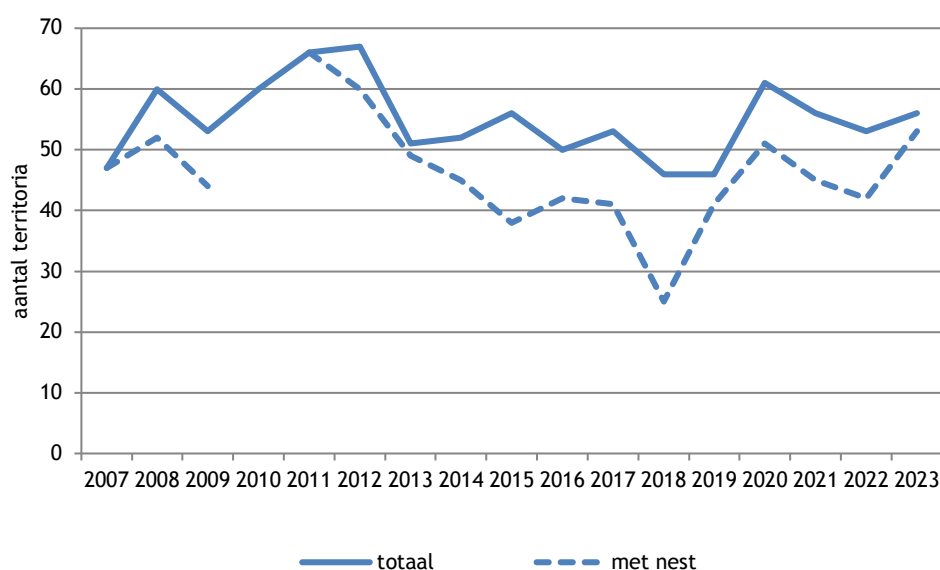
In 2023 werden 56 territoria van Tapuiten vastgesteld, 3 meer dan in 2022 en evenveel als in 2021, toen echter een groter aandeel van de territoria geen nest bevatte (11 in 2021 vs 3 in 2023). In figuur 3 komen duidelijk de belangrijkste clusters naar voren: de voormalige schietbaan Botgat en het gebied rondom de Kaap (deelgebieden 10 en 11; maar in recente jaren sterk aan belang ingeboet), het gebied rondom strandopgang Falga (incl. duinroosvallei; deelgebieden 5 en 6) en het noordelijke deel van het studiegebied (deelgebieden 2 en 3). Ten opzichte van de jaren 2014-15 heeft in recente jaren een duidelijke noordwaartse verschuiving in verspreiding binnen het onderzoeksgebied plaatsgevonden: de aantallen in de meest zuidelijke gebiedsdelen inclusief Botgat (deelgebieden 11-13) zijn duidelijk afgenomen (waarbij deelgebieden 12 en 13 zelfs helemaal zijn verlaten!), die in de meest noordelijke gebiedsdelen (deelgebieden 1-3) toegenomen (van 5-6 territoria in 2014-2015 naar 18-20 in 2022 en 2023). De Grafelijkheidsduinen (deelgebied 1) waren in 2020 pas weer voor het eerst bezet sinds we in 2007 met het onderzoek begonnen. Ook rond Falga (deelgebieden 6-7) zijn de aantallen wat toegenomen sinds 2014-15, maar recent stabiel.

In 2007-2023 varieerde het aantal territoria in de Noordduinen tussen de 46 en 67 (figuur 4). Waar 2018 en 2019 de jaren waren met de minste Tapuiten sinds het onderzoek startte, en 2020 juist tot de betere jaren behoorde, komen de aantallen in de laatste 3 jaren overeen met het langjarig gemiddelde. De Noordduinen zijn daarmee nog altijd een belangrijk bolwerk van de Tapuit in Nederland, al zijn ze in omvang inmiddels voorbijgestreefd of bijgehaald door de populaties op Texel (naar schatting 78 territoria in 2020), Terschelling (74 territoria in 2018,

recente aantalsopgaves niet beschikbaar) respectievelijk Ameland (51 territoria in 2018) (www.sovon.nl).

Het aantal territoria Tapuiten in de Noordduinen fluctueert sinds de start van het onderzoek in 2007, maar is over de hele onderzoeksperiode bezien niet duidelijk toe- of afgenomen. Van 2007 tot 2012 namen de aantallen territoria toe. Daarna vielen ze weer terug naar het niveau uit de beginjaren van het onderzoek, of net daaronder. In 2020 was van duidelijk herstel sprake, dat zich in de afgelopen 3 jaren lijkt te hebben gestabiliseerd. Ook op de langere termijn, dus voor 2007, fluctueren de aantallen zonder duidelijke trend. In het Botgat schommelden de aantallen tussen 1992 en 2015 tussen de 13 (1992) en 33 (1998) paren (gegevens R. Brouwer), met de hoogste aantallen rond 2000.

Als echter de territoria waarin geen nest is gevonden buiten beschouwing worden gelaten, liggen de aantallen in 2015-19 wel duidelijk lager dan in de jaren daarvoor. Bovendien nam het aantal territoria met een nest vooral in 2018 scherp af, waardoor ten opzichte van topjaar 2011 van meer dan een halvering sprake was. Het is niet eenvoudig te bepalen in hoeverre in de andere territoria daadwerkelijk geen nest aanwezig is geweest (het kan in een vroeg stadium zijn mislukt, voordat we het konden vinden) en in hoeverre het gepaarde of ongepaarde vogels betrof (een van oudervogels kan in vroeg stadium gepredeerd zijn). Territoria hebben in ieder geval geen betrekking op doortrekkers of verplaatste vogels, want zijn altijd gebaseerd op meerdere waarnemingen van minimaal één van de oudervogels gedurende het seizoen. Opvallend is dat het aandeel (waarschijnlijk) solitaire mannetjes, vogels die het hele seizoen een territorium bezet houden, recent sterk is toegenomen: van slechts één in 2014 tot maar

Figuur 4. Verloop van het aantal territoria van de Tapuit in de Noordduinen (Callantsoog - Den Helder) in 2007-2023. De stip-pellijn betreft alleen de territoria waarin ook een nest is gevonden, de doortrokken lijn is inclusief de territoria waarin geen nest is gevonden. Het kan hierbij gaan om paren of solitaire volwassen vogels (meestal mannetjes) die niet tot nestbouw zijn overgegaan, of om paren waarvan het nest in een vroeg stadium is mislukt.

liefst 14-18 in 2018. Dit is mogelijk deels een gevolg van predatie van broedende vrouwtjes op het nest door marterachtigen. In 2015-2017 werden jaarlijks minimaal vijf broedende vrouwtjes opgegeten in het gebied van Groote Keeten en Botgat (deelgebieden 10-13). In 2017 is met cameravallen bij de gepredeerde nesten geprobeerd om zekerheid te verkrijgen omtrent de identiteit van de marter (door met visolie bedruppelde kippeneieren uit te leggen), maar dat is niet gelukt. Wel werd met de camera een Bunzing geregistreerd die interesse leek te hebben in het nest, maar het nesthol uiteindelijk niet inging. In 2021 wees DNA-analyse uit dat de haren die werden aangetroffen in het kippengaas voor een gepredeerd nest van een Bunzing waren (J. Dekker). Vóór 2015 werden broedende vrouwtjes alleen incidenteel gepredeerd.

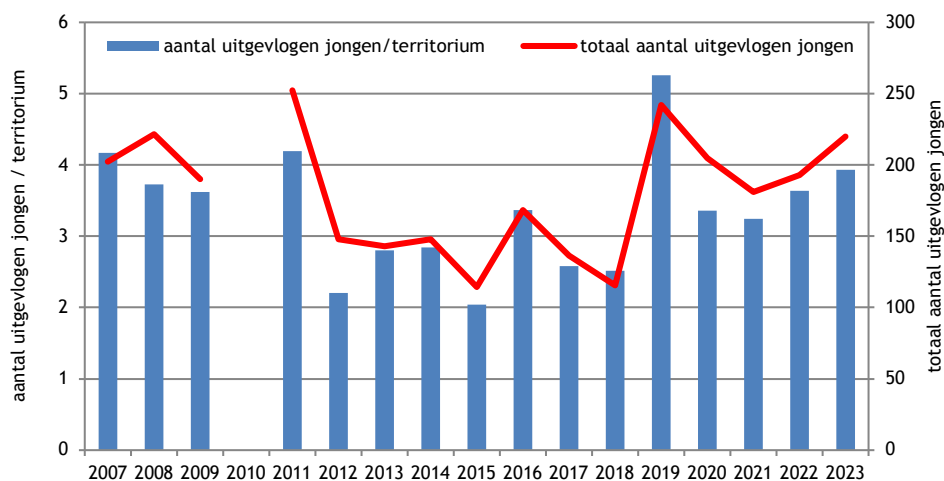
In 2019-2021 was weer van een herstel van het aantal territoria met een nest sprake, terug naar het niveau van 2013-17. Het aantal solitaire mannetjes nam in lijn daarmee weer af, 5 respectievelijk 6 in 2019 en 2020. In 2021 en 2022 waren dat er weer 9 respectievelijk 8, in beide jaren waarschijnlijk (deels) veroorzaakt doordat vrouwtjes tijdens hun terugtrek uit Afrika met slechte weersomstandigheden werden geconfronteerd. Vrouwtjes arriveerden bovendien laat in 2022, waarschijnlijk door een langdurig koufront boven Spanje (drie vrouwen werden pas in de derde week van mei voor het eerst waargenomen). Ook in de Eierlandse Duinen op Texel waren in 2021 en 2022 maar liefst 9 respectievelijk 5 solitaire mannen aanwezig, tegen 0-2 per jaar in 2016-2020 (van Turnhout & Majoor 2022). In 2023 was het aantal territoria zonder nest verder afgenomen naar 3; twee daarvan betroffen solitaire mannetjes.

Een nieuw fenomeen in 2021-2023, waarbij niet alleen solitaire mannen betrokken waren, was dat in het laatste deel van het broedseizoen relatief veel

partnerwisselingen plaatsvonden bij de vervol- en tweede legsels. Hierbij verplaatsten sommige mannetjes zich over een afstand van vele kilometers om daar met een ander vrouwtje een nieuwe broedpoging te wagen. Dit ‘fenomeen’ kan echter ook worden veroorzaakt doordat er intensiever en ook eerder en later in het seizoen wordt afgelezen, waardoor verplaatsingen beter in beeld komen.

3.2 Ontwikkelingen in broedsucces

Er blijkt dus meer aan de hand met de populatie dan het min of meer stabiele aantalsverloop van het aantal territoria suggereert. Dit blijkt ook uit de veranderingen in broedsucces, reden waarom het belangrijk is om ook de onderliggende demografie van de populatie te monitoren. Het aantal uitgevlogen jongen per territorium (som van eerste en tweede of vervolgbroedsels) was in de periode 2007-11 hoger dan in 2012-18: gemiddeld 3,9 jongen in 2007-11 versus 2,6 in 2012-2018 (figuur 5). Dit verschil werd niet veroorzaakt door een afname in het aantal uitgevlogen jongen per succesvol nest, want dat was gedurende die hele periode stabiel: gemiddeld 4,6 in 2007-11 versus 4,8 in 2012-18 (eerste legsels). Het werd wél veroorzaakt door een forse afname in het aandeel succesvolle territoria. Werd in de jaren voor 2012 in gemiddeld driekwart van de territoria minimaal één jong vliegvlug uit het eerste broedsel, in 2012-2018 was dat in minder dan de helft van de territoria. Een steeds groter deel van de nesten leverde dus geen uitgevlogen jongen op, en van een steeds groter deel van de broedparen konden we ook geen nest vinden. Dit kunnen paren zijn die helemaal niet tot nestbouw of eileg waren overgegaan of, meer waarschijnlijk, paren waarvan het nest al in de eerste dagen na de eileg was mislukt, dus voordat we het konden vinden. Al met al werden in de jaren 2007-11 veel meer jongen geproduceerd (gemiddeld 217 per

Figuur 5. Verloop van het gemiddeld aantal uitgevlogen jongen per territorium en totale jongenproductie in de Noordduinen in 2007-2023. Uit 2010 zijn onvoldoende gegevens beschikbaar.

jaar) dan in de jaren 2012-2018 (gemiddeld 139 per jaar) (figuur 5).

In 2019 vond een trendbreuk plaats: het broedsucces was met 5,3 uitgevlogen jongen per territorium zelfs hoger dan ooit. De gemiddelde legselgrootte was met 5,9 bovengemiddeld hoog (gemiddeld 5,5 eieren in 2007-18). Er werden zelfs enkele succesvolle legsels met zeven eieren vastgesteld. In totaal werden maar liefst 242 jongen vliegvlug. Alleen in 2011 was de totale productiviteit nog iets hoger, maar dat was destijds van 20 broedparen meer.

In 2020-2023 viel het broedsucces weer wat terug, naar gemiddeld 3,5 uitgevlogen jongen per territorium. Desondanks behoren de afgelopen twee jaren daarmee tot de zes beste jaren sinds de start van het onderzoek. Met in totaal 205, 181, 193 en zelfs 220 vliegvlugge jongen in 2020-2023 (gemiddeld 200) was de totale jongenproductie in de drie recente jaren redelijk tot goed, dat wil zeggen duidelijk hoger dan in de jaren 2012-2018 (gemiddeld 139).

In 2019-2022 bleken relatief veel eieren niet uitgekomen (1,2-1,5 per nest). In 2023 lag het aantal niet uitgekomen eieren per nest weer slechts iets boven het gemiddelde van de jaren ervoor (0,75 tov 0,60 gemiddeld over 2007-2018). Op Texel ligt het aantal niet uitgekomen eieren per nest lager (0,54 in 2016-2023 (Roodbergen *et al.*, 2024), tov 0,79 in de Noordduinen in 2007-2023).

Wat is de oorzaak van deze grote schommelingen in broedsucces gedurende de onderzoeksperiode? Sterfte van nestjongen als gevolg van voedselgebrek komt

weinig voor. In conditie achterblijvende jongen die later in de nestfase stierven of uit het nest verdwenen, werden slechts incidenteel vastgesteld, tijdens langere perioden met koud of winderig weer, zoals in 2012. Nestverliezen als gevolg van predatie werden gaandeweg de onderzoeksperiode wel een factor van belang. Vóór 2012 werden jaarlijks hooguit een paar nesten gepredeerd, in de jaren daarna liep dat op tot minimaal 15 in 2015. Let wel, dit betreft een minimumschatting want exclusief de nesten die mogelijk al waren mislukt voordat we ze hadden gevonden. Nestpredatie door Vos, herkenbaar door uitgegraven nestholen en ook meermaals in het veld geobserveerd, kwam het meest voor. Na de start van de nestbescherming in 2015 vond vossenpredatie steeds minder plaats: van minimaal zes (onbeschermde) nesten in 2016 tot 0-1 per jaar in 2017-2021. In 2022 werden voor het eerst twee beschermde nesten door een Vos gepredeerd, die het gaas wist te verwijderen; in één geval werd daarbij ook het broedende vrouwtje opgegeten. In 2023 werd aan de hand van deze ervaringen de nestbescherming verder verbeterd en is predatie van beschermde nesten niet opgetreden.

In 2015 vond voor het eerst ook substantiële predatie plaats door (waarschijnlijk) kleine marterachtigen, die door het voor het nesthol bevestigde gaas heen konden. Deze vorm van predatie nam in de jaren daarna toe: in 2016 en 2017 werden minimaal 6 respectievelijk 9 nesten gepredeerd. Bovendien werden in 2015-17 jaarlijks minimaal vijf broedende vrouwtjes op het nest gepredeerd, mogelijk de reden dat we in recente jaren steeds vaker (waarschijnlijk) ongepaarde mannelijke territoriumhouders zagen. Vóór 2015 waren er alleen incidenteel aanwijzingen voor predatie van broedende

Bij de nacontrole van de nesten vinden we soms een jong dat het niet heeft gered. (foto: Frank Majoor).

Door hevige regenval met zand overspoeld Tapuit-nest in de Noordduinen, 7 juli 2023 (foto: Frank Majoor).

vrouwtjes. In 2018-2020 en in 2022 waren er geen aanwijzingen meer voor nestpredatie door marters, in 2021 waren er twee gevallen (van beschermde nesten). Ook in 2023 werden twee broedende vrouwtjes gepredeerd, maar het blijft onduidelijk wie de dader was.

In 2022 sneuvelden daarnaast enkele nesten door hevige regenval en door intrapping van het nesthol door een koe of paard (Grafelijkheidsduinen). In 2023 ging één nest waarschijnlijk verloren door harde wind, waardoor de nestholte vol zand zat. Eén nest werd verlaten door het broedpaar en één door het vrouwtje, waarna de partner een vervolglegsel begon met een nieuw vrouwtje.

3.3 Nestbescherming

In 2015 zijn in de Noordduinen voor het eerst nesten actief beschermd tegen vossenpredatie met behulp van kippengaas met een maaswijdte van 25 mm met daarin een groter invlieggat geknipt. In de jaren daarna is deze actieve bescherming uitgebreid en is getracht de effectiviteit hiervan te verbeteren. Door het gedeeltelijk toepassen van gaas met een maaswijdte van 50 mm zonder uitsparing voor de nestingang werd geprobeerd om ook predatie door kleine marterachtigen te voorkomen, maar die lieten zich hierdoor niet tegenhouden. Daarnaast hebben we kleinschalig geëxperimenteerd met fijnmaziger gaas (25 mm) tegen marterpredatie, maar dit bleek ook niet succesvol: bijna vliegvlugge jonge Tapuiten die het nesthol uitkwamen bleken moeite te hebben om bij gevaar snel terug te kunnen komen en ze bleven (even) in het gaas hangen. Uiteindelijk bleek gaas met een maaswijdte van 40 mm, zonder invlieggat, het meest effectief. Gaandeweg is al voor het

broedseizoen een steeds groter deel van de potentieel geschikte broedholten voorzien van gaas. Dit gaas wordt na het uitvliegen van de jongen aan het einde van het broedseizoen weer teruggekapt, zodat de ingang van het nesthol weer 'vrij' is. Als in het volgende broedseizoen het nesthol weer wordt bezet, wordt het gaas weer voor de ingang gelegd zodra het legsel compleet is. Tapuiten hebben zo al vroeg in hun broedcyclus een veilig hol ter beschikking.

Sinds 2015 konden jaarlijks steeds meer nesten van gaas worden voorzien. Het aandeel beschermde nesten bedroeg in 2015 t/m 2019 achtereenvolgens 27%, 33%, 57%, 83% en 82% (inclusief tweede en vervolglegels; territoria zonder nestvondst zijn buiten beschouwing gelaten). In 2020 was het aandeel beschermde nesten wat kleiner (69%), en in 2021, 2022 en 2023 juist groter (94%, 98% en 93%).

Omdat met name in de zuidelijke gebiedsdelen de aantallen Konijnen en konijnenholten laag zijn, mogelijk zelfs al beperkend als nestgelegenheid voor Tapuiten, worden in recente jaren her en der met een grondboor extra holtes aangebracht. Sinds 2020 worden jaarlijks een of enkele van dergelijke aangebrachte holten door Tapuiten bezet en wordt er succesvol gebroed.

3.4 Ontwikkelingen in overleving

Op basis van aflezingen van gekleurringde vogels kunnen we meer inzicht krijgen in de jaarlijkse sterfte van Tapuiten. Op basis van de gegevens tot en met 2019 is eerder een formele overlevingsanalyse uitgevoerd (Madhavan 2020, van Turnhout *et al.* 2020).

Aanbrengen van een stuk kippengaas over de ingang van een Tapuit-nest, ter bescherming tegen predatie door Vossen, Noordduinen, 20 mei 2022 (foto: Chris van Turnhout).

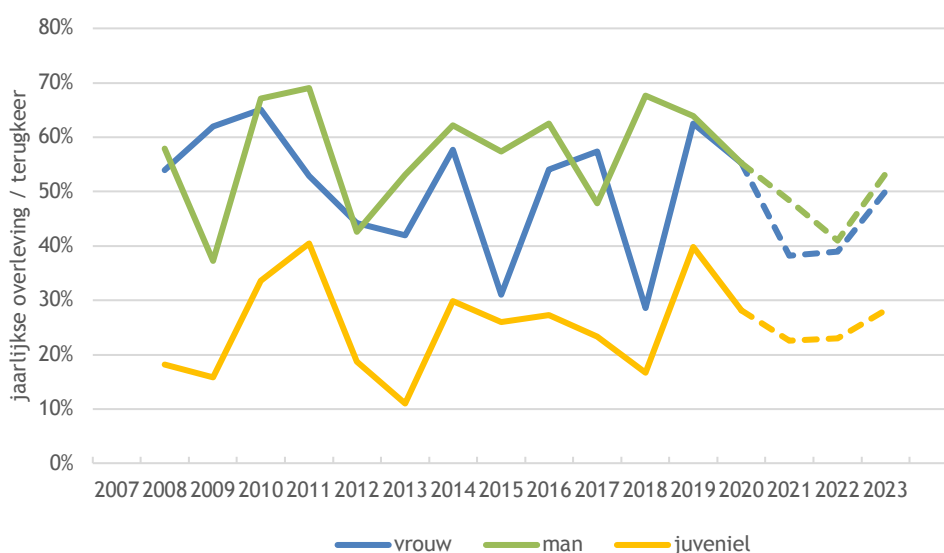
Zo'n analyse houdt ook rekening met de individuen die niet werden afgelezen, maar nog wel in leven zijn (de zogenaamde terugmeldkans). Deze cijfers hebben we aangevuld met de 'terugkeerpercentages' in 2020 en 2021. Omdat de jaarlijkse terugmeldkansen van Tapuiten hoog zijn (>90% voor volwassen vogels), zijn de verschillen tussen beide methoden van berekening klein. In beide berekeningen zijn ook terugmeldingen uit andere gebieden meegenomen.

Gemiddeld over de hele onderzoeksperiode overleeft jaarlijks ongeveer de helft van de volwassen Tapuiten, mannetjes iets meer dan vrouwtjes (figuur 6). Van de juvenielen overleeft jaarlijks ongeveer een kwart (van Turnhout *et al.* 2020). De jaarlijkse variatie in overleving is groot. Jaren met een relatief hoge overleving waren 2009/10 (van 2009 op 2010), 2010/11 en 2018/19. In 2011/12 en 2012/13 was de overleving juist relatief laag. Ook valt de lage overleving van vrouwen (maar juist niet van mannen) in 2014/15 en 2017/18 op. Er is geen sprake van een positieve of negatieve trend in overleving gedurende de onderzoeksperiode.

De terugkeer van volwassen vogels, zowel mannen als vrouwen, lag in 2022 behoorlijk onder het gemiddelde van de jaren ervoor (41% respectievelijk 39%, ten opzichte van een gemiddelde van 57% respectievelijk 50%). Bij de juveniele vogels week het terugkeerpercentage nauwelijks af van het gemiddelde (23% versus gemiddeld 25%). In 2023 was het terugkeerpercentage weer terug op het oude gemiddelde niveau (figuur 6).

Op basis van een gemiddelde overleving van 51% voor adulte vrouwtjes en van 25% voor juvenielen (gemiddelde berekende overleving over 2007/8-2018/19), zijn, zonder immigratie vanuit andere populaties, 4,0 uitgevlogen jongen per paar nodig om de populatie stabiel te houden, zo leert doorrekening met een eenvoudig populatiemodel. Dit broedsucces werd in 2007-11 gemiddeld (bijna) gehaald, maar in 2012-2018 in geen van de jaren. Dit zou in een wat sterkere afname van het aantal territoria hebben moeten resulteren dan in werkelijkheid is vastgesteld, hetgeen suggereert dat er in die jaren enige immigratie heeft plaatsgevonden. Echter, er zijn meer gekleurde vogels vastgesteld die zijn geëmigreerd naar Texel en Noordhollands Duinreservaat, dan andersom. Immigratie zou kunnen plaatsvinden vanuit bijvoorbeeld Texel of Terschelling, op beide eilanden is de stand sinds 2010 duidelijk aantrokken (www.sovon.nl/gebieden). In 2019 werd de benodigde reproductie voor een minimaal stabiele populatie voor het eerst sinds jaren weer (ruimschoots) gehaald, in 2020 en 2021 lag het daar weer iets onder, en in 2022 werd het maar net niet gehaald. In 2023 leek het broedsucces min of meer voldoende voor een stabiele populatie.

Vijf in 2022 in de Noordduinen als nestjong geringde juvenielen werden in 2023 als broedvogel elders teruggezien: twee op Texel, één bij Bergen aan Zee en twee bij het Zwanenwater. Daarnaast is een man die in 2022 als nestjong bij Petten werd geringd teruggezien bij Bergen aan Zee.

Figuur 6. Jaarlijkse 'overlevingskansen' van Tapuiten in de Noordduinen in 2007/08-2022/23, uitgesplitst naar geslacht en leeftijd. De cijfers in 2007/08-2018/19 zijn gebaseerd op formele overlevingsberekeningen. Hierbij is gekozen voor een model waarin de overleving afhankelijk is van geslacht/leeftijd en jaar, én van de interactie tussen beide. Voor meer details over deze berekeningen, zie Madhavan (2020) en van Turnhout *et al.* (2020). De cijfers voor 2019/20 tot en met 2022/23 betreffen 'terugkeerpercentages' (aantal teruggekeerde individuen gedeeld door aantal aanwezige individuen in jaar daarvoor).

4. Conclusies en aanbevelingen

2023 was voor de Tapuiten in de Noordduinen een bovengemiddeld jaar met 56 territoria (5 minder dan in topjaar 2020), waarvan 53 met nest (2 meer dan in 2020). Het gemiddeld aantal uitgevlogen jongen per territorium en de totale jongenproductie waren met 3,9, respectievelijk 220, behoorlijk hoog, in beide gevallen hoger dan het langjarig gemiddelde (3,3 respectievelijk 180). De overleving (terugkeer) van volwassen mannen en vrouwen en die van juveniele Tapuiten was in 2023 gemiddeld. De herkolonisatie in 2020-2021 van de Grafelijkheidsduinen werd in 2023, net als in 2022, bestendig. De aantallen in de zuidelijke gebiedsdelen inclusief Botgat blijven echter laag (hoewel er in Botgat één nest is bijgekomen) en de meest zuidelijke deelgebieden zijn nog steeds verlaten. Hier zijn ook nauwelijks meer Konijnen aanwezig en begint het aanbod aan geschikte nestholten voor Tapuiten mogelijk beperkend te worden. Daarom worden in recente jaren alle oude nestholten kort voor de terugkomst van de Tapuiten eind maart nagelopen en indien nodig weer toegankelijk gemaakt, bijvoorbeeld wanneer ze deels zijn ingestort of dicht gestoven. De laatste jaren zijn in toenemende mate bovendien met een grondboor op verschillende plekken holtes aangebracht, met name in territoria met weinig konijnenholten en deze werden geregeld bezet door Tapuiten. In 2023 broedde zelfs ca. 30% van de broedparen in kunstmatige nestholtes.

De belangrijkste factoren die er tot en met 2018 voor zorgden dat het aantal succesvolle broedparen steeds verder afnam, waren de vermindering van geschikt habitat door vergrassing (waardoor potentiële broedparen niet meer gaan nestelen) en predatie (waardoor nesten mislukken). Door een afname van de Konijnenstand raakten steeds meer gebiedsdelen vergrast en daarmee voor Tapuiten ongeschikt. Hiermee leken de Noordduinen het algemene patroon te volgen: regionale en lokale trends in aantallen Tapuiten en Konijnen komen sterk overeen, waarbij de afname van de Tapuit steeds vijf tot tien jaar later inzet (van Turnhout *et al.* 2007). Daarnaast was sinds 2012 de predatiedruk door Vossen op Tapuiten toegenomen, sinds 2015 werd bovendien toenemende predatie door kleine marterachtigen vastgesteld. Het goede nieuws van de aangetrokken konijnenstand van najaar 2019 tot voorjaar 2021 is inmiddels al weer achterhaald, door een nieuwe myxomatose-uitbraak in de herfst van 2021.

De jaren 2018-2020 en 2022 waren droge voorjaren, waardoor de vergrassing weer werd teruggezet. Ook 2023 kende een zeer droge periode, maar deze trad pas in juni op; daarvóór was het juist zeer nat geweest. De actieve nestbescherming sinds 2015 blijkt succesvol. In 2023 werden weer bijna alle nestholten beschermd,

met uitzondering van enkele niet tijdig gevonden nesten die reeds mislukt waren en een nest dat erg diep zat, waardoor ook de Vos er niet bij zou kunnen. Predatie speelt in recente jaren echter nog maar een beperkte rol. Wij beschouwen actieve nestbescherming als een (lieftst tijdelijk) redmiddel voor populaties waar sprake is van een uitzonderlijk hoge predatiedruk. Het is zeker dat zonder actieve nestbescherming de populatie Tapuiten veel sterker zou zijn afgenomen dan nu het geval is, met naar schatting 50% sinds 2014 (van Turnhout *et al.* 2020). Gezien de nog steeds lage konijnenstand, verdient het aanbeveling om de nestbescherming nog enige jaren voort te zetten. Het betreft immers de enige nog resterende tapuitpopulatie van betekenis in de vastelandsduinen. Hierop moeten we erg zuinig zijn, gezien het beperkte dispersievermogen van de soort is de kans op rekolonisatie, nadat lokale populaties verdwenen zijn, klein. De conclusie is wel dat het behoorlijk wat 'kunst- en vliegwerk' vereist, in de vorm van grootschalige nestbescherming en gerichte beheermaatregelen, om de lokale tapuitpopulatie stabiel te houden in de huidige context van hoge stikstofdepositie en kleine en afnemende konijnenpopulaties. Daarmee is de doelstelling uit het convenant tussen Provincie Noord-Holland, Landschap Noord-Holland en de gemeenten Den Helder en Schagen, het realiseren van 100 broedparen in 2022, weliswaar niet bereikt, maar de stabiele populatie kan desondanks als een succes van alle inspanningen worden beschouwd.

Zolang de konijnenstand zo laag is en de stikstofdepositie te hoog, zullen dus beheermaatregelen nodig blijven om de vergrassing tegen te gaan, en zo op termijn voldoende geschikt habitat voor de Tapuiten te waarborgen. De maatregelen die de afgelopen jaren in de Noordduinen zijn uitgevoerd, kleinschalig choppen en maaien en winterbegrazing met schapen, lijken succesvol voor Tapuiten op basis van eerdere analyses (van Turnhout *et al.* 2018, 2019). We bevelen wel aan om dit komende jaren voort te zetten en goed te blijven volgen, de uitgevoerde maatregelen gedetailleerd te registreren (exacte locatie, tijdstip/periode) en deze over enkele jaren opnieuw te evalueren m.b.t. aantallen en broedsucces van Tapuiten.

Recent OBN-onderzoek laat zien dat het bijplaatsen van Konijnen in terreindelen waar ze niet of nauwelijks meer aanwezig zijn een zinvolle maatregel kan zijn om kortgrazige duingraslanden te herstellen en om ook op de lange termijn in voldoende aanbod van nestholten te voorzien. Zeker het Botgat en omgeving lijkt een interessante locatie voor het uitvoeren van een gedegen bijplaatsexperiment van juiste omvang en termijn, waarvan in Nederland nog niet of nauwelijks

goede voorbeelden beschikbaar zijn. Het Botgat is afgesloten voor publiek (daarmee geschikt voor het plaatsen van grote uitwenkooien en kunstburchten) en er zitten nauwelijks Konijnen meer, maar nog wel in de directe omgeving. Dekker *et al.* (2022) geven uitgebreide informatie over de mogelijkheden en beperkingen van konijnenuitzettingen. De optimale werkwijze bij uitzettingen en herintroducties is daarnaast in meer detail uitgewerkt in een apart ‘Werkprotocol konijnen uitzetten’ https://www.natuurkennis.nl/Uploaded_files/Publicaties/obn-konijnenprotocol.pdf. Zolang de konijnenpopulaties nog niet zijn hersteld lijkt het creëren van kunstmatige nestholtes een effectieve en helaas steeds meer noodzakelijke maatregel voor het vergroten van de nestgelegenheid.

Het populatie-onderzoek in de Noordduinen beslaat inmiddels 17 jaar, en dergelijke lange reeksen waarin tegelijkertijd naar aantallen, broedsucces en overleving van een soort wordt gekeken zijn in Nederland uitermate schaars. Ze leveren echter veel kennis op over het functioneren van populaties in hun leefgebied, zoals blijkt uit de grote veranderingen in demografie die in de Noordduinen hebben plaatsgevonden (van Turnhout *et al.* 2020), en de effectiviteit van beschermingsmaatregelen. Sinds 2016 wordt bovendien ook de nabijgelegen broedpopulatie op Texel gevolgd, wat een interessante vergelijking mogelijk maakt.

Sterk vergrast stuk duin, met stokje bij oud nesthol. Botgat juni 2023. (foto: Frank Majoor)

5. Literatuur

- Boele A., van Bruggen J., Hustings F., van Kleunen A., Koffijberg K., Vergeer J.W. & van der Meij T. 2021. Broedvogels in Nederland in 2019. Sovon-rapport 2021/02. Sovon Vogelonderzoek Nederland, Nijmegen.
- Dekker J.J.A., Drees J.M., Moerman M.P., Nijssen M., Oostermeijer J.G.B. & Seip L., 2022. Herstel konijnenpopulaties in de kustduinen. Rapport nummer OBN-2017-86-DK. VBNE, Driebergen.
- van Kleunen A., Foppen R. & van Turnhout C. 2017. Basisrapport voor de Rode Lijst Vogels 2016 volgens Nederlandse en IUCN-criteria. Sovon-rapport 2017/34, Nijmegen.
- Madhavan M. 2020. Meta-population survival of a migratory songbird: The Northern Wheatear (*Oenanthe oenanthe*) in the Netherlands using a multi-state model. MSc internship report, Radboud University, Nijmegen.
- van Oosten H.H. 2015. On the brink of extinction. Biology and conservation of Northern Wheatears in the Netherlands. Thesis, Radboud University Nijmegen.
- van Oosten H.H., van Turnhout C.A.M., Hallmann C.A., Majoor F., Roodbergen M., Schekkerman H., Versluijs R., Waasdorp S. & Siepel H. 2015. Site-specific dynamics in remnant populations of Northern Wheatears *Oenanthe oenanthe* in the Netherlands. *Ibis* 157: 91-102.
- Roodbergen M., van Turnhout C. & Majoor F. 2024. Tapuiten in de Eierlandse Duinen op Texel in 2023. Sovon-rapport 2024/05. Sovon Vogelonderzoek Nederland, Nijmegen.
- van Turnhout C. 2009. Effecten van recreatie en de Tulpenrally op de broedpopulatie Tapuiten in de Noordduinen. SOVON-informatierapport 2009/01. SOVON Vogelonderzoek Nederland, Beek-Ubbergen.
- van Turnhout C., Aben J., Beusink P., Majoor F., van Oosten H. & Esselink H. 2007. Broedsucces en voedsel生态学 van Nederland's kwijnende populatie Tapuiten. *Limosa* 80: 117-122.
- van Turnhout C., Majoor F., Roodbergen M. & Van Oosten H. 2012. Broedende Tapuiten in hun laatste bolwerk. Populatie-dynamiek in de Noordkop. *Tussen Duin en Dijk* 11 (4): 16-19.
- van Turnhout C. & Majoor F. 2013. Populatie-ontwikkeling en broedsucces van Tapuiten in het Botgat in 2011-2013 in het kader van het project 'Revitalising the Noordduinen' (LIFE09NAT/NL/417). Sovon-rapport 2013/40, Nijmegen.
- van Turnhout C. & Majoor F. 2015. Populatie-dynamiek en bescherming van Tapuiten in de Noordduinen in 2015. Sovon-rapport 2015/74. Sovon Vogelonderzoek Nederland, Nijmegen.
- van Turnhout C. & Majoor F. 2016. Populatie-dynamiek en bescherming van Tapuiten in de Noordduinen in 2016. Sovon-rapport 2016/59, Nijmegen.
- van Turnhout C. & Majoor F. 2022. Tapuiten in de Eierlandse Duinen op Texel in 2021. Sovon-rapport 2022/07. Sovon Vogelonderzoek Nederland, Nijmegen.
- van Turnhout C., Majoor F. & Zutt T. 2018. Tapuiten en duinbeheer in de Noordkop. *De Levende Natuur* 119: 124-128.
- van Turnhout C., Majoor F. & Zutt T. 2019. Populatie-dynamiek en bescherming van Tapuiten in de Noordduinen in 2019. Sovon-rapport 2019/91, Nijmegen.
- van Turnhout C., Majoor F., Zutt T., Madhavan M. & Jongejans E. 2020. Demografie van een populatie Tapuiten in een snel veranderend duinlandschap. *Limosa* 93: 105-116.
- van Turnhout C., Majoor F. & Zutt T. 2021. Populatie-dynamiek en bescherming van Tapuiten in de Noordduinen in 2020. Sovon-rapport 2021/10. Sovon Vogelonderzoek Nederland, Nijmegen.
- van Turnhout C., Majoor F. & Zutt T. 2022. Populatie-dynamiek en bescherming van Tapuiten in de Noordduinen in 2021. Sovon-rapport 2022/08. Sovon Vogelonderzoek Nederland, Nijmegen.
- van Turnhout C., Majoor F. & Zutt T. 2023. Populatie-dynamiek en bescherming van Tapuiten in de Noordduinen in 2022. Sovon-rapport 2023/06. Sovon Vogelonderzoek Nederland, Nijmegen.

In opdracht van:

Sovon Vogelonderzoek Nederland

Postbus 6521
6503 GA Nijmegen
Toernooiveld 1
6525 ED Nijmegen
T (024) 7 410 410

E info@sovon.nl
I www.sovon.nl

